

IMPLICITNE TEORIJE O UZROCIMA DELINKVENCije¹

Sonja Milojević, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Sonja Banjac, istraživač pripravnik
Institut za psihologiju, Beograd

Dr Jelena Želeskov Đorić, naučni saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

O uzrocima delinkventnog ponašanja mladih do sada je razvijano više različitih eksplicitnih modela i teorija. Cilj ovog istraživanja je bio utvrđivanje implicitnih teorija o uzrocima maloletničke delinkvencije, postojanje rodni, obrazovnih ili uzrasnih razlika u implicitnim teorijama, kao i povezanost prethodnog kontakta s osuđenim adolescentima i ovih teorija. U istraživanju je učestvovao 251 ispitanik popunivši Upitnik o implicitnim teorijama delinkvencije (UITD). Izdvojeno je šest teorijski objašnjivih implicitnih teorija o uzrocima delinkvencije kao i postojanje rodni, obrazovnih i uzrasnih razlika, dok prethodni kontakt s osuđenim adolescentima nije bio u vezi s utvrđenim implicitnim teorijama o uzrocima delinkvencije.

KLJUČNE REČI: implicitne teorije / delinkvencija / rodne razlike / uzrasne razlike

Implicitne ili laičke teorije predstavljaju specifične stavove i uverenja, formirane na osnovu ograničenih saznanja i skupova informacija, koje osobe koriste prilikom suđenja o nekom fenomenu. Ovakve podrazumevane teorije neretko imaju status istine koja se ne preispituje i ne menja u skladu s iskustvom i predstavljaju korelate i posrednike u ponašanju prema objektima o kojim govore. Tako, na primer, istraživanja pokazuju da su laičke teorije o mogućnostima rešavanja problema u bliskim odnosima povezane s učestalošću nasilja u tim odnosima (Cobb, DeWall, Lambert, & Fincham, 2013), uverenja i stavovi o zdravlju s donošenjem odluka o lečenju (Hughner & Kleine, 2008), a mišljenja o prirodi inteligencije s akademskim postignućem (Blackwell, Trzesniewski, & Dweck, 2007).

Uticaj implicitnih teorija pokazao se i pri sprovođenju interventnih programa u različitim domenima i profesijama, poput prevencije HIV-a (Reid, Dovidio, Ballester, & Johnson, 2014), poboljšanja pravnog statusa vanbračne dece (Maldonado, 2011) ili

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

pomoći deci čiji su roditelji u zatvoru (Dawson, Brookes, Carter, Larman, & Jackson, 2013). Ova i slična istraživanja ukazuju na potrebu da se prilikom razmatranja strategija prevencije, tretmana ili resocijalizacije određenih grupa ili, pak, prilikom edukacije i promocije određenih modela ponašanja i življenja, uzmu u obzir postojeća uverenja i stavovi ljudi o određenom fenomenu i njihove prakse.

Istraživanja implicitnih teorija delinkvencije nisu česta. Jedno od prvih sprovedeno je u Americi u okviru kog je 168 ispitanika odgovaralo na otvoreno pitanje o uzrocima zbog kojih mladi imaju probleme sa zakonom (Reuterman, 1978). Autor je identifikovao 14 kategorija – nedostatak roditeljskog nadzora, discipline, kontrole, nezainteresovanost roditelja, različiti porodični uticaji, vršnjački uticaji, uticaji sredine, društveni i kulturalni uticaji, namerna delinkvencija, nedostatak mogućnosti za rekreaciju, previše im je dato, droge i alkohol, problemi sa zakonima i pravosudnim sistemom, i zaključio da su laičke teorije složene i da uključuju više različitih uzroka. Dobijeno je da žene više ističu značaj porodične sredine, kao i da najmlađi (<36) i najstariji (>65) ispitanici više navode društvene i kulturne uticaje kao uzroke delinkvencije.

Istraživanje koje je koristilo nešto drugačiju metodologiju sprovedeno je u Engleskoj na uzorku od 350 ljudi, uzrasta od 17 do 71 godine, koji su popunili upitnik sastavljen od 30 stavki koje su se odnosile na različite faktore rizika za pojavu delinkvencije (Furnham & Henderson, 1983). Autori su izdvojili šest faktora: Defektno obrazovanje, Mentalna nestabilnost, Iskušenje, Uzbudenje, Alijenacija i Roditelji. Ispitanici su kao najznačajniji izdvojili Defektno obrazovanje, pri čemu su žene češće isticale uticaj vaspitanja i načina podizanja deteta, stariji i konzervativniji ljudi individualistička, dok su mladi i liberalniji isticale sredinska objašnjenja.

Studija Abramsa i saradnika (1987) oslanjala se na ovo istraživanje. Oni su koristili stavke kojima su ispitanici dali najveći značaj u prethodnom istraživanju i konstruisali kraći upitnik od 13 tvrdnji koji je popunilo 74 učenika iz Engleske, prosečnog uzrasta od 15 godina. Oni su izdvojili drugačije implicitne teorije i nazvali ih: Dosada, Nestabilnost, Kriminalnost, Ohrabrenost i Slaba ograničenja. Kao najznačajniji faktori izdvojili su se Ohrabrenost i Nestabilnost, pri čemu su žene češće isticale Nestabilnost i Dosadu.

Nešto skorije istraživanje bavilo se implicitnim teorijama australijskih srednjoškolaca (Tyson & Hubert, 2000). U ovoj studiji učestvovalo je preko 3000 ispitanika prosečnog uzrasta 15 godina. Autori su koristili nešto izmenjene upitnike iz prve studije. Dobijeni su skoro identični faktori kao u prethodnim studijama, redom po važnosti koja im je pridana – Impulsivnost (uzbuđenje), Socijalna kontrola, Emocionalna prilagođenost, Porodična sredina, Socijalna alijenacija i Urođena dispozicija. Rezultati su podržavali hipotezu o uticaju bliskosti fenomenu na atribuciju pošto su pokazali da postoji mala, ali značajna razlika između onih koji su imali kontakt s delinkventima i onih koji nisu utoliko što su prvi češće navodili situaciona i sredinska objašnjenja prestupništva, nasuprot dispozicionim. Devojke su više značajnosti pridavale emocionalnoj prilagođenosti, a takođe su ocenile da je porodična sredina značajnija od urođenih dispozicija, što su autori objašnjavali uticajem socijalizacije u vezi sa značajnošću vaspitanja i uloge roditelja, naročito majki.

Navedena istraživanja otvorila su pitanja implicitnih teorija delinkvencije i omogućila poređenje s tada aktuelnim naučnim teorijama. Možemo videti da u navedenim studijama uprkos vremenskoj razlici postoji opšte slaganje u pogledu uzroka delinkvencije. U svim istraživanjima izdvojeni su faktori emocionalne ili mentalne nestabilnosti u najopštijem

smislu i uzbuđenja odnosno bega od dosade, a takođe je i na različite načine istaknut uticaj negativnih modela i disfunkcionalne porodice. Ipak, primenljivost ovih nalaza u današnje vreme sadrži i dva velika ograničenja. Prvo je da je većina istraživanja bazirana na unapred osmišljenim upitnicima gde su ispitanici mogli samo da biraju između već ponuđenih teorija, ali ne i da iznesu svoj stav, a drugo da su upitnici bazirani na tadašnjim saznanjima naučnih teorija. Danas, pak, s razvojem metodologije, imamo sve češće nalaze o biološkim faktorima rizika za pojavu antisocijalnog ponašanja poput genetičkih (Guo, Roettger, & Cai, 2008; Taylor, Iacono, & McGue, 2000), pojedinih sindroma poput ADHD-a (Sibley et al, 2011), temperamenta deteta (Walters, 2014) i crta ličnosti (Petrovic, Medjedovic, Savic, & Zeleskov Djoric, 2014). Takođe, sve su zastupljenija istraživanja koje ističu uticaj ranog disfunkcionalnog i traumatskog odnosa s roditeljima (Van IJzendoorn, 1997), poremećaje u afektivnoj regulaciji i empatiji (Milojević & Dimitrijevic, 2014) i mentalizaciji (Möller, Falkenström, Holmqvist, & Holmqvist, 2014).

Ova studija je imala nekoliko ciljeva. Prvi i osnovni bio je ispitati implicitne teorije laika u našoj zemlji, odnosno osoba koje se ne bave pomagačkim profesijama niti kriminologijom, o uzrocima maloletničkog prestupništva. U vezi s tim, želeli smo da dobijemo neindoktrinirana uverenja ispitanika, ali i njihove procene o tačnosti savremenih teorija o razlozima zbog kojih mladi stupaju u kriminal. Na tako dobijenim podacima pokušale smo da izdvojimo faktore koji su u osnovi različitih stavova o uzrocima delinkvencije, uporedimo značaj koji im ispitanici pridaju, te da ih diskutujemo u svetlu prethodnih istraživanja. Osim toga, cilj nam je bio i da ispitamo eventualne razlike u implicitnim teorijama učesnika različitog roda, obrazovanja i uzrasta. Konačno, pokušale smo da utvrdimo da li je prethodni kontakt osobe s osuđivanim maloletnikom u vezi s njenim implicitnim teorijama o uzrocima prestupništva.

METODOLOGIJA

Učesnici u istraživanju

U ovom istraživanju učestvovao je 251 ispitanik (57% žena i 43% muškaraca) uzrasta od 15 do 64 godine (prosečna starost ispitanika iznosila je 29,5 godina). Od ukupnog broja 22,3% učesnika ima završenu osnovnu školu (trenutni srednjoškolci), 25,1% srednju školu, 33,9% višu školu i fakultet, a 18,7% uzorka činile su osobe sa završenim magistarskim ili doktorskim studijama. Prethodni kontakt s maloletnim prestupnicima imalo je 60% ispitanika. U uzorak su ušli oni ispitanici koji ne dolaze iz pomagačkih profesija ili onih bliskih kriminologiji i koji nisu do sada osuđivani, pa se njihovo poznavanje teme može smatrati laičkim.

Instrument i procedura

Ispitanici su popunjavali upitnik koji se sastojao iz dva dela. U prvom delu su prikupljani osnovni sociodemografski podaci i učesnici su odgovarali na pitanje da li su do sada imali kontakt s adolescentima koji su počinili krivična dela, kao i da li su sami počinili krivično delo. Nakon toga, ispitanici su bili zamoljeni da napišu svoje mišljenje o mogućim uzrocima prestupništva među mladima.

U drugom delu ispitanici su popunjavali Upitnik o implicitnim teorijama delinkvencije (UITD) koji je konstruisan po ugledu na ranija istraživanja (Furnham & Henderson, 1983;

Abrams et al., 1987) i prilagođen za potrebe ove studije. U upitnik su unete stavke koje reprezentuju savremene naučne pretpostavke o uzrocima delinkvencije, izdvojene pregledom literature iz oblasti kriminologije, a izbačene one koje nisu više toliko aktuelne u današnjim modelima. Konačna verzija UITD sastoji se od 31 stavke kojima ispitanici izražavaju (ne)slaganje na petostepenoj skali Likertovog tipa. Upitnik je pokazao zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha = 0,857$).

Ispitanici su popunjavali upitnik putem interneta, pri čemu je korišćena platforma Google Forms. Popunjavanje je trajalo oko deset minuta, bilo je dobrovoljno, a ispitanici su upoznati sa pravilima o poverljivosti i korišćenju podataka.

REZULTATI

Latentna struktura Upitnika o implicitnim teorijama delinkvencije, ispitana je analizom glavnih komponenti, uz varimaks rotaciju faktora. Izdvojeno je šest teorijski razumljivih faktora koji ukupno objašnjavaju 47,54% varijanse odgovora ispitanika i to redom: *Socijalni odnosi* (19,83%), *Regulacija afekata* (6,91%), *Traumatično iskustvo* (6,07%), *Biološki uzroci* (5,38%), *Društvene vrednosti* (4,81%) i *Razmaženost* (4,53%). U tabeli 1. prikazane su prosečne vrednosti i standardne devijacije stavki, kao i njihova zasićenja po faktorima.

Tabela 1. Deskriptivna statistika stavki i raspored po faktorima

Stavke	AS (SD)	Socijalni odnosi	Regulacija afekata	Traum. iskustvo	Biološki uzroci	Vrednosti	Razmaženost
Odsustvo religijskih vrednosti	1,96 (1,07)	0,01	-0,06	0,03	0,16	-0,09	0,75
Iskustvo fizičkog zlostavljanja	3,74 (1,02)	0,04	0,15	0,71	-0,04	-0,08	0,06
Zavisnost od supstanci	4,06 (1,00)	0,24	0,03	0,50	0,08	0,19	0,32
Zanemarenost tokom odrastanja	4,27 (.98)	0,09	0,04	0,63	0,03	0,19	-0,11
Društvena nepravda i neravnopravnost	3,63 (1,08)	-0,03	0,10	0,16	0,06	0,56	0,00
Mentalno oboljenje	2,49 (1,11)	-0,14	0,11	0,22	0,69	0,15	0,20
Razmaženost	2,88 (1,24)	-0,08	0,41	-0,06	0,08	0,21	0,35
Iskustvo seksualnog zlostavljanja	3,18 (1,18)	-0,02	0,37	0,57	0,14	0,10	0,14
Nemogućnost kontrole osećanja	3,69 (1,04)	0,17	0,60	0,14	0,14	0,14	0,08
Sklonost ka kriminalu kao crta ličnosti	2,56 (1,31)	0,22	0,26	-0,11	0,55	-0,06	0,31
Samoodbrana	2,47 (1,11)	0,29	0,24	0,11	0,40	-0,15	-0,11
Gubitak/dugotrajno odsustvo roditelja	3,32 (1,17)	0,35	-0,11	0,35	0,36	-0,15	0,07
Odsustvo moralnih normi	4,05 (1,00)	0,13	0,03	0,28	-0,12	0,48	0,35
Iskustvo psihičkog zlostavljanja	3,92 (.92)	0,10	0,22	0,74	0,04	0,04	-0,21
Loš kraj	3,95 (1,03)	0,63	0,02	0,26	0,10	0,04	0,01
Nedostatak poverenja	3,17 (1,23)	0,15	0,67	0,16	0,11	0,00	0,03
Loš izbor partnera	3,15 (1,12)	0,41	0,45	0,17	-0,04	0,05	0,09
Nerazumevanje osećanja	2,71 (1,11)	-0,01	0,65	0,02	0,11	0,18	0,10
Biološki poremećaj	2,27 (1,15)	0,02	0,24	0,08	0,74	0,15	0,01
Odbačenost od društva	3,51 (1,08)	0,32	0,54	0,22	0,10	-0,01	-0,16
Siromaštvo	3,74 (1,14)	0,41	0,22	0,06	0,08	0,44	-0,03
Želja da se ruši ili prkosi sistemu	3,38 (1,15)	0,53	0,25	-0,01	0,11	0,24	0,09
Uživanje u nanošenju bola	3,07 (1,15)	0,52	0,26	0,06	0,23	0,02	0,19
Pokušaj da se sviđe vršnjacima	3,89 (1,00)	0,68	0,27	0,07	-0,23	0,04	0,07
Pogrešni uzori	3,8 (1,16)	0,43	0,08	-0,03	-0,13	0,46	0,42
Agresivne kompjuterske igre	2,51 (1,25)	0,24	0,19	-0,02	0,09	0,10	0,48
Kriminal u porodici	4,05 (.94)	0,46	-0,08	0,46	0,16	0,10	0,11
Preterana strogoća roditelja	2,9 (1,12)	0,10	0,52	0,03	0,10	-0,03	-0,03
Nisko obrazovanje	3,01 (1,3)	0,43	0,03	-0,07	0,29	0,37	-0,38
Niska inteligencija	2,51 (1,23)	0,29	0,10	-0,23	0,38	0,35	-0,09
Opšti pad sistema vrednosti	4,02 (1,11)	0,07	0,01	0,02	0,07	0,69	0,00

*Istaknute vrednosti označavaju pripadnost faktoru

Pregledom gornje tabele možemo uočiti da su učesnici kao najčešće uzroke delinkvencije izdvojili *zanemarenost tokom odrastanja*, *zavisnost od supstanci*, *odsustvo moralnih vrednosti*, *kriminal u porodici* i *opšti pad sistema vrednosti* (svi AS>4). S druge strane, stavkama *odsustvo religijskih vrednosti*, *biološko ili mentalno oboljenje* i *samoodbrana* pridato je najmanje značaja. U tabeli 2 prikazani su deskriptivni podaci o

šest izdvojenih faktora za ceo uzorak, te posebno za muškarce i žene i značajnost razlika. U ovoj tabeli takođe su prikazane i korelacije faktora s uzrastom.

Tabela 2. Deskriptivna statistika za faktore za ceo uzorak i po rodu, rodne razlike na faktorima i korelacije s uzrastom

Faktori	Ceo uzorak – AS (SD)	Rod – AS (SD)		ANOVA Rodne razlike	Uzrast
		Muškarci	Žene	F	R
Socijalni odnosi	3,52 (0,66)	3,60 (0,62)	3,47 (0,68)	2,31	-,17**
Regulacija afekata	3,14 (0,69)	3,10 (0,70)	3,18 (0,68)	0,85	0,04
Traumatično iskustvo	3,83 (0,71)	3,71 (0,69)	3,92 (0,71)	5,39*	0,10
Biološki faktori	2,46 (0,75)	2,41 (0,82)	2,5 (0,69)	0,82	- 0,05
Društvene vrednosti	3,85 (0,70)	3,87 (0,67)	3,84 (0,72)	0,16	,22**
Razmaženost	2,23 (0,94)	2,11 (1,00)	2,33 (0,88)	3,25	0,11

*Vrednost je značajna na nivou 0,05

**Vrednost je značajna na nivou 0,01

Dotadne analize pokazale su da su sve razlike između pojedinačnih faktora na celom uzorku značajne ($F > 2258,00$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,82$), osim za faktore *Traumatično iskustvo* i *Društvene vrednosti*, među kojima nema statistički značajne razlike ($p = 0,74$) i koje ispitanici vide kao najvažnije.

Pored utvrđene razlike između muškaraca i žena na faktoru *Traumatična iskustva* primetne su i značajne razlike između ove dve grupe na pojedinačnim stavkama. Naime, žene, više nego muškarci kao uzroke delinkvencije ističu *zanemarenost tokom odrastanja* ($F = 7,56$; $p < 0,01$), *mentalno oboljenje* ($F = 3,98$; $p = 0,04$), *igranje agresivnih kompjuterskih igara* ($F = 8,13$; $p < 0,01$) i *preterana strogoća roditelja* ($F = 6,34$; $p = 0,01$). S druge strane, muškarci, češće nego žene, kao značajan uzrok maloletničkog prestupništva ističu *uticaj lošeg kraja* ($F = 4,83$; $p = 0,03$).

Osim toga što je varijabla uzrast značajno korelirala s faktorom *Socijalni odnosi*, odnosno *Društvene vrednosti*, ona je takođe imala značajne korelacije sa sledećim pojedinačnim stavkama: *zavisnost od supstanci* ($r = 0,16$; $p = 0,01$), *društvena nepravda i neravnopravnost* ($r = 0,14$; $p = 0,03$), *iskustvo seksualnog zlostavljanja* ($r = 0,19$; $p < 0,01$), *samoodbrana* ($r = -0,14$; $p = 0,03$), *odsustvo moralnih normi* ($r = 0,13$; $p = 0,03$), *loš kraj* ($r = -0,17$; $p < 0,01$) i *opšti pad sistema vrednosti* ($r = 0,23$; $p < 0,01$).

Ukoliko se uzmu u obzir razlike u obrazovanju može se uočiti da osobe s višim nivoom obrazovanja više ističu faktor *Društvene vrednosti* ($F = 4,04$; $p < 0,01$) i češće navode *društvenu nepravdu i neravnopravnost* ($F = 2,72$; $p = 0,03$), *odsustvo moralnih normi* ($F = 2,96$; $p = 0,02$) i *opšti pad sistema vrednosti* ($F = 4,79$; $p < 0,01$) kao uzroke maloletničkog prestupništva, nego osobe koje su završile osnovnu i srednju školu. Prethodni kontakt s delinkventima nije doveo do značajnih razlika među ispitanicima niti na izdvojenim faktorima (svi $F < 1,4$), niti na pojedinačnim stavkama (svi $F < 2,8$).

Kvalitativnom analizom odgovora ispitanika na otvorena pitanja o uzrocima delinkvencije izdvojene su implicitne teorije o uticajima različitih faktora. U tabeli 3 prikazane su kategorije koje je izdvojilo više od 10% ispitanika. Kategoriju *Porodica* čine odgovori koji su izdvajali uticaj nevaspitanosti, disfunkcionalnih odnosa u porodici i maltretiranja. U kategoriju *Društvo* svrstani su odgovori koji su se odnosili na državno uređenje i situaciju u zemlji – pad sistema vrednosti, loš sistem obrazovanja i opšta nemaština. Kao *Socijalno učenje* kategorisani su odgovori koji ističu ulogu vršnjaka, medija i autoriteta u propagiranju antisocijalnog ponašanja. Kategorija *Uzbuđenje* odnosila se na činjenje krivičnih dela iz dosade, radoznalosti, potrebe za adrenalinom, "lakim" novcem,

dokazivanjem, usled odsustva pravne kazne i pod dejstvom psihoaktivnih supstanci ili alkohola. Konačno, pod *Regulacijom osećanja* podvele smo teorije o uticaju različitih nekontrolisanih emocija (bes, frustracija, nezadovoljstvo, odbačenost, usamljenost).

Tabela 3. Frekvencija i procentualna učestalost kategorija implicitnih teorija

Porodica	Društvo	Socijalno učenje	Uzbudjenje	Regulacija osećanja
180 (72%)	152 (61%)	130 (52%)	97 (39%)	46 (18%)

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Nalazi istraživanja potvrđuju pretpostavku o postojanju kompleksnih laičkih teorija o uzrocima delinkvencije, bilo da se ispituju odgovori na otvoreno pitanje, bilo da se proverava slaganje s postojećim naučnim teorijama. Izdvojeno je šest teorijski objašnjivih faktora koji su saglasne s različitim eksplicitnim teorijama. Prvi faktor, *Socijalni odnosi*, podrazumeva uticaj odnosa s važnim drugima na antisocijalno ponašanje mladih, odnosno ukazuje na implicitnu teoriju da mladi u kriminal ulaze kako bi u nekom odnosu ostali, suprotstavili mu se ili kada taj odnos izgube. Drugi faktor, imenovan *Regulacija afekata*, podrazumeva shvatanje da su nesposobnost razumevanja sopstvenog i tuđeg unutrašnjeg sveta, kao i nemogućnost kontrole i regulacije različitih emocija u odnosima s drugima, uzroci delinkvencije. *Traumatično iskustvo* odnosi se na istoriju fizičkog, seksualnog i psihičkog zlostavljanja, zavisnosti od supstanci i zanemarenost tokom detinjstva kao razloge stupanja mladih u kriminal. Četvrti, nazvan *Biološki faktor*, okuplja stavove prema kojima je uzrok maloletničkog prestupništva izvan mogućnosti kontrole samog adolescenta koji je počinio delo. Tako se delinkvencija vidi kao posledica urođenih karakteristika adolescenta (niske inteligencije ili crte ličnosti odgovorne za kriminal), mentalnog oboljenja ili biološkog poremećaja ili kao čin samoodbrane. Peta implicitna teorija, *Društvene vrednosti*, govori o uticaju opštih društvenih normi i uređenja na pojavu antisocijalnog ponašanja mladih. Konačno, šesti faktor je predstavljao izazov za definisanje s obzirom na to da ga čini odsustvo religijskih vrednosti i igranje agresivnih kompjuterskih igara. Pomoću stavki koje su pored ovog, zaisćene i drugim faktorima, imenovale smo ga *Razmaženost*, opisujući teoriju o delinkventima kojimima su roditelji pružili visoko obrazovanje i sve dopustili, a koji ne poštuju tradicionalne vrednosti već se upuštaju u svet droge i agresivnih igara. Međutim, pored nejasne teorijske osnove, ovaj faktor nije prepoznat ni u kvalitativnoj analizi, niti u ranijim istraživanjima, a i u ovom istraživanju je imao najmanji uticaj od svih ostalih faktora.

Upoređujući ostale faktore s kategorijama dobijenim kvalitativnom analizom slobodnih odgovora ispitanika, vidimo da postoje određene sličnosti, ali i razlike među modelima. U obe analize istaknut je uticaj društvenih normi, vrednosti i uređenja, te možemo zaključiti da to jeste potencijalni uzrok delinkvencije koji ispitanici konzistentno izdvajaju. Zanimljivo je da takav faktor nije dobijen u ranijim istraživanjima (Reuterman, 1978; Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987; Tyson & Hubert, 2000), što može ukazivati na razlike u vremenskim periodima, ali i socio-ekonomskim situacijama zemalja u kojima su istraživanja izvršena.

Traumatično iskustvo je po značajnosti delilo prvo mesto s prethodnim faktorom i njegov sadržaj se delimično, ali ne i sasvim, poklapa s najučestalijom kategorijom dobijenom kvalitativnom analizom, *Porodica*. Ispitanici su samostalno veći značaj dali nevaspitanosti i neodređeno definisanim lošim odnosima u porodici, dok je manje od 10% ispitanika jasno izdvojilo iskustvo nekog oblika nasilja kao uzrok delinkvencije.

Trauma se kao faktor nije izdvojio ni u prethodnim istraživanjima bez obzira na vrstu primenjene metodologije (Reuteran, 1978; Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987; Tyson & Hubert, 2000). Ovakav nalaz u skladu je sa većpomenutim razlikama u eksplicitnim teorijama koje su korišćene pri konstrukciji upitnika. Takođe je i pokazatelj da iako je tema nasilja prilično zastupljena u savremenim istraživanjima, među laicima je ona i dalje osetljiva i ređe pominjana.

Za kategoriju *Socijalno učenje* bismo mogle da kažemo da potpada pod faktor *Socijalni odnosi*, te da u obe analize uticaj uzora, kriminala u sredini i vršnjačke grupe zauzima treće mesto po važnosti. Međutim, kategorija *Uzbuđenje* koja se našla i u laičkim teorijama datim u odgovorima slobodnog tipa i u prethodnim istraživanjima (Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987; Tyson & Hubert, 2000) nije izdvojena upitnikom sastavljenim od savremenih eksplicitnih teorija. Stavke koje bi po sadržaju odgovarale ovakvom faktoru (uživanje u nanošenju bola, želja da se ruši ili prkosi sistemu) potpale su pod prvi faktor koji ističe odnos kao važnu komponentu/važnost odnosa. UITD nije sadržao tvrdnje koje su se odnosile na uzbuđenje koje se jasno odnosi na delo, a ne na druge osobe, na dosadu ili odsustvo kazne. Ovakav nalaz sugerise o izvesnom neskladu u shvatanjima laika i eksplicitnih teorija korišćenih pri konstrukciji upitnika.

Delinkvencija kao posledica nemogućnosti da se razumeju, predvide i regulišu negativna osećanja se u obliku teorije javlja u oba dela ovog istraživanja. Zanimljivo je da je ovo objašnjenje odsustvovalo u starijim istraživanjima (Reuteran, 1978; Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987), dok je u istraživanju sprovedenom početkom ovog veka (Tyson & Hubert, 2000) bilo ocenjeno kao jedan od značajnijih faktora, što zajedno s nalazima naše studije može ukazivati na razrađeniju svest i među naučnicima i među laicima o uticaju pojedinih psihološkim mehanizama. S druge strane, oprečno važi za biološke mehanizme, koji su jasno istaknuti u starijim studijama i čija istraživanja danas, rekli bismo, predstavljaju vrhunac savremene metodologije, dok je njihova značajnost među laicima vremenom opadala. U samostalnim teorijama ispitanika, genetički faktori, mentalna oboljenja i ličnost osobe se pominje u manje od 10% odgovora, a među eksplicitnim teorijama učesnici istraživanja su ga svrstali na pretposlednje mesto.

Sumirajući sve navedeno, a uzimajući u obzir i analizu pojedinačnih stavki UITD, možemo pokušati da predložimo jedan obuhvatniji laički model delinkvencije. Prema tom modelu, maloletni prestupnici su tokom odrastanja bili zanemareni ili su doživeli neki oblik traume. Odrasli su u društvu u kojem ne važe moralni i etički principi i gde postoji pad svih pozitivnih vrednosti. Stoga, pod uticajem vršnjaka ulaze u svet droge i alkohola i u nemogućstvu da kontrolišu svoje nezadovoljstvo, upuštaju se u kriminal koji kao model već postoji u porodici i najbližoj sredini. Tako antisocijalno ponašanje im donosi osećaj prihvaćenosti, uzbuđenje, status i obezbeđuje osećaj moći i samopouzdanje.

Dobijeni rezultati koji pokazuju da žene više ističu traumatska iskustva mogu se razumeti na više načina. Jedan od njih je uticaj socijalizacije i rekli bismo da se, kad su u pitanju takva iskustva u porodici, nalazi slažu s onim iz prethodnih istraživanja (Furnham & Henderson, 1983). Međutim, akcenat na traumi jasno definisanoj kroz različite oblike nasilja, može se objasniti većom izloženosti žena takvim iskustvima, te njihovoj većoj osetljivosti i empatičnosti prema žrtvama (Goldberg & Freyd, 2006). Među pojedinačnim stavkama, ženski deo uzorka pak više ističe mentalno oboljenje, dok muškarci ističu uticaj lošeg kraja i sredine. Doživljaj ispitanika je u skladu s literaturom koja pretpostavlja veći

uticaj okoline na kriminal među muškarcima, a iskustava u porodici, nasilja i emocionalnog stanja među ženama (Milojević & Banjac, 2014).

Mlađi ispitanici su veći značaj pridali uticaju socijalnih odnosa, što potvrđuje ranije nalaze, dok su stariji isticali društvene vrednosti i uređenje. Ovom nalazu bismo pripojili i skoro identične razlike u pogledu nivoa obrazovanja, pošto grupu ispitanika s najnižim obrazovanjem ujedno čine i najmlađi ispitanici. Na celom uzorku individualne karakteristike nisu dobile veliku važnost i nije potvrđen nalaz da s godinama ovaj faktor ima veći značaj (Furnham & Henderson, 1983; Tyson & Hubert, 2000). Razlike u izboru tipa socijalnog faktora, možda se može tumačiti imajući u vidu važnosti vršnjaka i socijalne prihvaćenosti na adolescentnom uzrastu, ali i ograničenjima u razmišljanju o apstraktnim društvenim pitanjima i načelima s kojima se u tim godinama suočavaju.

Podaci pokazuju i da je očekivana razlika u laičkim teorijama u zavisnosti od prethodnog kontakta s delinkventima u našem istraživanju izostala, što je suprotno nalazima naših prethodnika (Tyson & Hubert, 2000). Međutim, imajući u vidu da su ispitanici urođenim karakteristikama pridali vrlo mali značaj, a da je u prethodnom istraživanju upravo naglasak na biološkom faktoru bila odlika ljudi koji ne poznaju prestupnike, nalaz postaje razumljiviji. Mogli bismo ovakav podatak s oprezom posmatrati u pozitivnom svetlu, u smislu da je moguće da su delinkventi izbegli stigmatu "lične nenormalnosti i predodređenosti za kriminal", pa da se njihovo ponašanje pre vidi kao proizvod loše životne sredine i ličnih iskustava, nego kao posledica urođene predispozicije za kriminal.

Ovo istraživanje ima i važna ograničenja. Naime, analizirale smo implicitne teorije o delinkvenciji kao opštem fenomenu i moguće je da bi se rezultati razlikovali u zavisnosti od tipa prestupa (na primer, seksualni prestupi, nasilni prestupi ili krađa) ili u odnosu na rod počinioca. Takođe, trebalo bi i dodatno ispitati nalaz o nepostojanju razlika u laičkim teorijama u zavisnosti od postojanja prethodnog kontakta sa delinkventima. Moguće je da bi podaci bili drugačiji ukoliko bi se specifičnije definisala ova varijabla – učestalost, tip kontakta (posmatrač, žrtva), srodstvo sa napadačem i slično.

I pored navedenih ograničenja, ovakve studije su važne kako za bolje razumevanje fenomena, tako i za planiranje svih intervencija u opštoj populaciji. Naši nalazi govore nam o osetljivom i važnom mestu traume u teorijama laika i mogu dati smernice za dalju edukaciju i programe u zajednici. Takođe, rezultati ove studije mogu dati impuls istraživačima da dalje istražuju faktor uzbuđenja, koji je do sada često izostajao u njihovim modelima. Ovakav nalaz sugerise potrebu za istraživanjima o ličnim značenjima krivičnog dela i psihološkim dobitima koje ono ima za adolescenta. Konačno, jasno isticanje uticaja nekulture i pada sistema vrednosti koji vladaju u zajednici na pojavu antisocijalnog ponašanja mladih, ukazuje na potrebu za inicijativama i programima u tim domenima društva.

LITERATURA

1. Abrams, D., Simpson, A., & Hogg, M. A. (1987) Different views: The impact of sex, area of residence, and victimization on teenagers' explanations for delinquency. *Journal of youth and adolescence*, 16(4), 401-413.
2. Blackwell, L. S., Trzesniewski, K. H., & Dweck, C. S. (2007) Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: A longitudinal study and an intervention. *Child development*, 78(1), 246-263.

3. Cobb, R. A., DeWall, C. N., Lambert, N. M., & Fincham, F. D. (2013) Implicit Theories of Relationships and Close Relationship Violence Does Believing Your Relationship Can Grow Relate to Lower Perpetration of Violence?. *Personality and social psychology bulletin*, 39(3), 279-290. DOI: 10.1177/0146167212473159
4. Dawson, A., Brookes, L., Carter, B., Larman, G., & Jackson, D. (2013) Stigma, health and incarceration: Turning the tide for children with a parent in prison. *Journal of Child Health Care*, 17(1), 3-5. DOI: 10.1177/1367493513478136
5. Furnham, A., & Henderson, M. (1983) Lay theories of delinquency. *European Journal of Social Psychology*, 13(2), 107-120.
6. Goldberg, L. R., & Freyd, J. J. (2006) Self-reports of potentially traumatic experiences in an adult community sample: Gender differences and test-retest stabilities of the items in a Brief Betrayal-Trauma Survey. *Journal of trauma & dissociation*, 7(3), 39-63. doi:10.1300/J229v07n03_04
7. Guo, G., Roettger, M. E., & Cai, T. (2008) The integration of genetic propensities into social-control models of delinquency and violence among male youths. *American Sociological Review*, 73(4), 543-568.
8. Hughner, R. S., & Kleine, S. S. (2008) Variations in lay health theories: Implications for consumer health care decision making. *Qualitative health research*, 18(12), 1687-1703. DOI: 10.1177/1049732308327354
9. Maldonado, S. (2011) Illegitimate Harm: Law, Stigma, and Discrimination Against Nonmarital Children. *Florida Law Review*, 63, 345.
10. Milojević, S. & Banjac, S. (2014) Specifičnost emocionalnog života maloletnih prestupnica. *Zbornik IKSI 1*, 29-43.
11. Milojević, S., & Dimitrijevic, A. (2014) Empathic capacity of delinquent convicted minors. *Psihologija*, 47(1). DOI: 10.2298/PSI1401065M
12. Möller, C., Falkenström, F., Holmqvist L. M., & Holmqvist, R. (2014) Mentalizing in young offenders. *Psychoanalytic psychology*, 31(1), 84.
13. Petrovic, B., Medjedovic, J., Savic, M., Zeleskov Djoric, J. (2014). Predicting multiple criteria of criminal behavior with HEXACO domains and facets. *Journal of Personality and Individual Differences*, 60, Supplement, S40.
14. Reid, A. E., Dovidio, J. F., Ballester, E., & Johnson, B. T. (2014) HIV prevention interventions to reduce sexual risk for African Americans: The influence of community-level stigma and psychological processes. *Social Science & Medicine*, 103, 118-125. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.06.028>
15. Reuteran, N. A. (1978) The public's views of delinquency causation: A consideration in comprehensive juvenile justice planning. *Juvenile and Family Court Journal*, 29(3), 39-45. doi: 10.1111/j.1755-6988.1978.tb01155.x
16. Sibley, M. H., Pelham, W. E., Molina, B. S., Gnagy, E. M., Waschbusch, D. A., Biswas, A., ... & Karch, K. M. (2011) The delinquency outcomes of boys with ADHD with and without comorbidity. *Journal of abnormal child psychology*, 39(1), 21-32. doi: 10.1007/s10802-010-9443-9
17. Taylor, J., Iacono, W. G., & McGue, M. (2000) Evidence for a genetic etiology of early-onset delinquency. *Journal of abnormal psychology*, 109(4), 634. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-843X.109.4.634>
18. Tyson, G. a, & Hubert, C. (2000) Australian adolescents' explanations of juvenile delinquency. *Australian Journal of Psychology*, 52(2), 119-124. doi: 10.1080/00049530008255377
19. Van IJzendoorn, M. H. (1997) Attachment, Emergent Morality, and Aggression: Toward a Developmental Socio-emotional Model of Antisocial Behaviour. *International Journal of behavioral development*, 21(4), 703-27.
20. Walters, G. D. (2014) Pathways to early delinquency: Exploring the individual and collective contributions of difficult temperament, low maternal involvement, and externalizing behavior. *Journal of Criminal Justice*, 42(4), 321-326. doi:10.1016/j.jcrimjus.2014.04.003

Sonja Milojević, Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research

Sonja Banjac, Research Trainee
Faculty of Philosophy University of Belgrade

Jelena Želeskov Đorić, PhD, Research Associate
Institute for Criminological and Sociological Research

IMPLICIT THEORIES OF DELINQUENCY CAUSES

There have been numerous models and theories about juvenile delinquency. The aim of this study was to investigate the implicit theories about the causes of juvenile delinquency; possible gender, education or age differences; as well as the link between previous contacts with the convicted adolescents and these theories. The sample consisted of 251 participants who filled in The Implicit Theories of Delinquency questionnaire (UITD). Six theoretically explicable implicit theories of causes of delinquency were identified, as well as the gender, education and age differences, while there was no connection between previous contacts with the convicted adolescents and documented implicit theories about causes of delinquency.

KEYWORDS: implicit theories / delinquency / gender differences / age differences